

Веньцзун Лю,

аспірант Інституту мистецтв

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Модель формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва

У статті обґрунтовано модель формування вокально-педагогічної майстерності; уточнено сутність наукових дефініцій «принцип», «метод»; узагальнено думки та погляди науковців щодо даних визначень. Конкретизовано такі принципи формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва, як: розвиваючого навчання, наочності, систематичного та послідовного навчання; висвітлено зміст таких методів: інтонаційного, самоспостереження, асоціацій, диференціації та самоаналізу окремих елементів власного співацького процесу, багаторазового повторення вправ, корекції та самоімітації тощо.

Ключові слова: модель формування вокально-педагогічної майстерності, інтонаційний метод, поєднання споріднених вокально-хорових дисциплін, метод, комплексний підхід.

Веньцзун Лю

Модель формирования вокально-педагогического мастерства будущего учителя музыкального искусства

В статье обоснована модель формирования вокально-педагогического мастерства; уточнена сущность научных дефиниций «принцип», «метод»; обобщены мнения и взгляды ученых относительно данных определений. Конкретизированы такие принципы формирования вокально-педагогического мастерства будущего учителя музыкального искусства, как: развивающего обучения, наглядности, систематического и последовательного обучения; освещено содержание таких методов: интонационного, самонаблюдения, ассоциаций, дифференциации и самоанализа отдельных элементов собственного певческого процесса, многократного повторения упражнений, коррекции, самоимитации и подобных.

Ключевые слова: модель формирования вокально-педагогического мастерства, интонационный метод, сочетание родственных вокально-хоровых дисциплин, метод, комплексный подход.

Liu Wenzong

Formation Model of Future Music Teacher's Vocal-Pedagogical Skills

In the article the formation model of vocal-pedagogical skills of the future music teacher is approved. The essence of scientific definitions of "principle"; "method" is correlated, it is summarized the views and opinions of scientists on data definition. Principles and methods of forming the vocal-pedagogical skills of future music teacher are allocated. Such principles as "developmental education"; "principle of visibility"; "systematic and consistent training" are concretized; it is highlighted the content of the following methods: intonation, introspection, associations, differensiation introspection and individual elements of the singers' own process of multiple repetition of exercises and correction etc. Formation process of the vocal-pedagogical skills of future music teacher is a complex multidimensional process and requires the implementation of the following tasks: definition of methodological orientation stages according to the dynamics of the set levels of vocal-pedagogical skills; development of materials for scientific and methodological support of the formation of vocal and pedagogical skills of future music teachers; control of effectiveness of the theoretical model of of future music teachers' vocal and pedagogical skills according to developed model, forms and means of ensuring dynamic process. Thus systematic approach and modeling work help to create own conceptual model of vocal and pedagogical skills of future music teacher, that get vocal and choral training, determine the content and sequence of the practical implementation of the process of experiment development and control of its stages.

Key words: model of vocal-pedagogical skills development, intonation method, combination of vocal and choral related disciplines, method, comprehensive approach.

Постановка проблеми. Створення науково-педагогічних основ формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва набуває особливого значення у контексті сучасних тенденцій у сфері музичної педагогіки. Недостатній ступінь теоретичного узагальнення накопиченого досвіду в цій галузі не дає змоги майбутньому вчителю музичного мистецтва успішно долати труднощі під час вокально-хорової діяльності з учнями на уроках музики та у позаурочний час в класі сольного співу та хороовому класі. Виникає протиріччя між актуальними вимогами практики і відсутністю обґрунтованого системного методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання методу моделювання аналізується у дослідженнях Л. Василенко, Г. Кабріль, О. Маруфенко, О. Рудницької, Г. Селевко, М. Фалько та інших науковців.

Аналіз сучасного стану вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва вказує на існування низки складних проблем, зумовлених відсутністю цілісної структури такої підготовки.

Мета нашого дослідження — запропонувати методичну модель формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. **Завдання дослідження:** 1) уточнити сутність понять «принцип», «метод»; 2) визначити принципи та методи формування вокально-педагогічної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Модель (від латин. *modulus*) — міра, зразок, сукупність уявлень про реальний і прогностичний стан об'єкта діяльності, а також про мету і засоби реалізації цієї діяльності.

У педагогіці модель розуміють як відображення, образ реального об'єкта, фактів, відношень, предметів із певної галузі знань, які мають схожість із ним у будь-яких відносинах і можуть бути заміниками, представниками, репрезентацією у більш простій наочній матеріальній структурі.

Як психологічна проблема моделювання у навчальному процесі має два аспекти: 1) зміст, який повинен бути засвоєний учнями в процесі навчання, і засіб пізнання, яким вони повинні оволодіти; 2) одна з основних навчальних дій, основний елемент цієї діяльності. Перший аспект передбачає психологічне обґрунтування необхідності впровадження у зміст навчання сутності понять моделі та моделювання. Така необхідність зумовлена завданням формування у студентів науково-теоретичного типу мислення засобами дослідження об'єктів пізнання через історично-жанровий підхід.

Другий аспект досліджує, де і як використовують моделювання — найвищу й особливу форму

наочності для виявлення і фіксації характерних особливостей і відношень явищ, що вивчаються, а також для формування умінь використовувати моделювання для побудови і фіксації загальних схем дій і операцій, які вони повинні здійснити у процесі вивчення складних абстрактних понять [2].

Саме хоровий спів у поєднанні з класом постановки голосу є творчою лабораторією педагогічної майстерності студента, де формуються і розвиваються темброво-інтонаційні, ансамблеві, дикційні та інші вокально-хорові навички. Колективний принцип хорового співу вимагає від кожного учасника відчуття ансамблю, вміння слухати партнера, узгоджувати свої виконавські якості з індивідуальністю іншого виконавця.

Особливої актуальності набуває можливість українських і китайських студентів засвоювати інтонаційні особливості музичної мови двох країн, а саме: урахування фізіологічних особливостей мовного і співочого звукоутворення, організації співочої атаки, артикуляції, резонансу тощо.

Інтонація, мовний наспів є важливими елементами китайської мови. За допомогою інтонації китайський студент оволодіває здібністю відрізняти однакові за складом мовні звуки. Б. Асаф'єв підкреслював, що: «неможливо говорити або співати поза емоційно-інтонаційним “словником” епохи, в якій живеш, як неможливо спілкуватися, придумавши суб'єктивну мову для себе» [2].

Тонкість відмінності музичного фольклору різних народів переважно заснована на інтонаційних відтінках, точно так, як і своєрідні індивідуальні якості музики того або іншого композитора сприймаються як відповідні або невідповідні звичним для більшості людей даного часу інтонаціям або їх комплексу (інтонаційному словнику епохи).

Чим більше віддалена від нас музика, тим більше вона потребує внутрішнього входження або напруги, щоб її «зрозуміти», тобто щоб не просто її слухати, а слухати відчувачи, емоційно реагуючи, бо сила впливу музики зворотно пропорційна її відчуженості від живої інтонації, і жоден слухач, який любить музику, не повинен сприймати музичний твір відсторонено, науково, в його числових, акустичних або конструктивно-просторових закономірностях. Музичний твір може бути написаним у нових незвичайних формах і жанрах, може носити риси стилізації, бути незвичайним й оригінальним за своєю концептуальною направленістю, але якщо в ньому живуть інтонації «рідної музичної мови», то цей твір буде життєздатним, буде почутим і зрозумілим [3].

Згідно з поглядами вченого, розробленим ним *інтонаційним методом*, ми вважаємо, що важливою умовою формування вокально-педагогічної

майстерності майбутніх вчителів музичного мистецтва є дотримання принципів *розвиваючого навчання, наочності, систематичного та послідовного навчання*. Особливо вони доцільні на методологічному рівні — на рівні теорії пізнання, виховання мислення майбутнього педагога. З цього приводу Л.С. Виготський зазначав: «Якщо би людство пасивно чекало, коли у людини сформуються пізнавальні здібності, то ні про який розвиток людської цивілізації не можна було б говорити. Теорія діяльності якраз й показує, що розвиток людства відбувався і відбувається завдяки тому, що люди навчаються тому, чого ще не знають, — у цьому загальність потреби у перетворюючій діяльності» [4].

Тому на першому етапі експерименту потрібні методи, спрямовані на активізацію власних акустичних, візуальних, пропріорецепторних, барорецепторних, віброрецепторних та ідеомоторних відчуттів (за В. Ємельяновим).

Так, рівність вокалізації регулюється економічним розподілом дихання і єдиною співочою позицією. Ауфтакт не тільки готує високу вокальну позицію та глибоке співоче дихання на всю фразу, а й, будучи імпульсом розвитку, визначає пульс вокалізації на весь твір. Таким чином, енергетичний імпульс ауфтакту є основою вокального розвитку твору через звукові мотиви, фрази, речення.

Отже, якість вокальної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва залежить від комплексного підходу до навчання, коли вокальна методика (співоче дихання, висока вокальна позиція, дикція) буде органічно пов'язана з вивченням технології диригентського жесту.

Теоретичною основою методики вокальної роботи з учнями є наука про голос, де аналізується співочий процес з точки зору біомеханізмів звукоутворення і законів його сприйняття. Перший аспект — фізіологічний, другий — акустичний. Ці знання потрібні майбутньому вчителю музичного мистецтва для усвідомленого вибору методів управління співочим процесом.

Біомеханічний аналіз являє собою один із засобів вивчення рухової діяльності людини під час співу. Потрібно підкреслити, що забезпечення вірних методичних рухів пов'язане з біомеханічною доцільністю, тобто припускає таку організацію м'язової діяльності, за якої досягається доцільна економія енергетичних ресурсів майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Практичне застосування закономірностей регуляції рухів у педагогічному процесі співвідноситься з проблемою самоконтролю. Удосконалення та збагачення особистісного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва пов'язане зі зверненням до вокально-хорового досвіду, педагогічної практики.

При аналізі сутності біомеханізмів звукоутворення його можна представити як єдину систему трьох складових частин: дихальний апарат, гортань та артикуляційний апарат. З точки зору сучасної фізіології та фоніатрії ці складові трактуються як три системи:

— *енергетична* (легені, бронхи, трахея, вдихальні та видихальні м'язи);

— *генераторна* (гортань разом з голосовими складками);

— *резонаторна* (надгортанна артикуляційна система, що складається із переддвер'я гортані, порожнини рота й носа, а також із параназальних синусів).

У педагогічному аспекті важливо зберігати єдність, цілісність і рефлекторний взаємозв'язок цієї тріади, але у вокальній практиці існують різні підходи до методики навчання: одні педагоги надають перевагу диханню, інші — роботі артикуляційного апарату, резонаторам тощо.

Глибоке обґрунтування механізмів управління рухами і формування нових рухів зробив М.О. Бернштейн. Згідно з його вченням, в основі керування рухами лежить усвідомлене підпорядкування середовища, його перебудова відповідно до потреб індивідуума. Він обґрунтував механізм їх формування за допомогою трьох стадій. Перша характеризується невисокою швидкістю, напругою, неточністю. Це пояснюється необхідністю блокування зайвих ступенів свободи біокінематичного ланцюга, без чого необхідна організація рухової дії не може бути досягнута, і рухова задача не може бути вирішена. М'язи-антагоністи активно втручаються у рух, гальмуючи його, що дає змогу вносити корективи під час його виконання. Друга стадія характеризується поступовим зникненням напруги, становленням чіткої м'язової координації, підвищенням швидкості та точності рухової дії. Третя стадія формування руху характеризується зниженням участі активних м'язових зусиль у виконанні руху за рахунок підвищення частки використання різних сил, що забезпечує економію енерговитрат [9].

Початковий період роботи характеризується тим, що у процесі виконання м'язових рухів виникає поступова активізація діяльності людини за принципом зворотного зв'язку: м'язовий рух стимулює біоелектричну активність мозку, чим підвищує тонус м'язів, тобто працездатність організму в цілому. Цей період співпадає із розспівуванням співаків і одночасно з впровадженням дихальної гімнастики у поєднанні з елементарними рухами рук, ніг, голови й тулуба.

Багато викладачів співу, а також актори використовують дихальну гімнастику за системою А.Н. Стрельнікової [11]. Ця система побудована на комплексі дихальних вправ у поєднанні з елементами рухів рук, голови, корпусу, ніг, що активізують м'язовий тонус голосового апарату співака.

На думку автора, «вчитися співати — означає вчитися управляти диханням і співочим емоційним станом» [11, 90].

Досвідчені викладачі з дисциплін постановки голосу, диригування, хорового класу процес формування навичок оперного дихання починають з активних рухів діафрагми та черевного преса, не пов'язаних з циклом дихання.

Б. Теплов наголошує на тісному зв'язку слухових уявлень з процесом моторики: «Відповідно до того, як мовні слухові уявлення мають тісний зв'язок з мовленнєвою моторикою, музичні уявлення не менш тісно пов'язані із вокальною моторикою» [9, 248]. Отже, для формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва має важливе значення сприйняття художнього образу музичного твору відповідно до настановчої дії його уяви. За допомогою уяви у співака формується загальне, цілісне, особистісне ставлення до цього твору.

Основними принципами формування у студентів вірних рухових навичок у процесі співу є:

— створення відповідної психологічної установки;

— єдність художнього і технічного, емоційного і раціонального;

— спів або гра на музичному інструменті у повільному темпі;

— емоційно-позитивний настрій виконавця, роль діалогу (викладач — студент; студент — студент), що активізує роботу мозку, а також м'язовий тонус під час виконання завдань;

— системність підходу до побудови методики формування рухових навичок у співаків, що зумовлено системною природою роботи мозку, тощо.

Знання цих співвідношень дає змогу спрямовано регулювати діяльність голосового апарату і аналізувати звукоутворення у студентів і у себе. При цьому можна коригувати інтонацію (зниження, підвищення звуку тощо).

Другий аспект — акустичний — враховує якісні та кількісні зміни, що відбуваються в голосовому апараті студента, а також основні характеристики його звучання. Якість звучання голосу залежить від вірної методичної роботи педагога за такими параметрами: інтонаційними, динамічними і тембральними.

При формуванні вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва велика увага приділяється емоційній складовій. Використання у співі різних акустичних засобів (високої співочої форманти, динамічного спектра (тембру голосу), вібрато, тремоло тощо) є важливою умовою для передавання різних емоційних станів.

Існують механізми, завдяки яким співак може весь час контролювати та підтримувати

стабільність акустичних параметрів власного голосу. Аналіз системи зворотного зв'язку, за допомогою якої майбутній вчитель музичного мистецтва отримує інформацію про властивості голосу (точність інтонування, гучність, тембр тощо) є важливою умовою оцінювання якості співу.

Процесуальний компонент моделі охоплює три етапи, а також комплекс методичних прийомів, які сприятимуть формуванню вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Практичне або наочно-дійове мислення виявляється в організації процесу роботи, при складанні її плану, при впровадженні необхідних вокально-методичних прийомів з проблем голосоутворення. Важлива роль надається образному мисленню за допомогою звукових, зорових, м'язових, емоційних асоціацій.

На першому етапі під керівництвом викладача аналізується вокально-хоровий репертуар, виконуються творчі вправи для розвитку вокально-слухових уявлень, добирається навчальний репертуар для загальноосвітньої школи, для різних вікових груп. На основі дібраного для роботи зі школярами вокального репертуару майбутній вчитель вирішує таке коло питань: емоційно-змістовий малюнок вокального твору; зв'язок літературного тексту з музикою; виразні музичні засоби (характер, темп, динаміка, фразування, атака звуку, кульмінації, філірування тощо); виконання й розшифровка усіх музичних термінів.

Мета другого етапу — спонукати студентів до систематизації знань з питань вокально-хорової підготовки, самостійного пошуку необхідної методичної інформації з питань оволодіння технологіями звукоутворення, резонансною технікою співу з подальшим застосуванням її у практичній діяльності.

Третій етап — творчо-діяльнісний. Його мета — сформувати у студента здатність до творчої самореалізації, до художньо-образної інтерпретації вокально-хорової музики. У класі з диригування за допомогою жесту (кисті, кінцівок пальців) студенти набували практичного досвіду відчуття звуку, пластикою, наспівністю вчилися наповнювати лінію звуковедення, досягаючи поступовості зменшення або підсилення сили звуку, формуючи навички співу на опорі. За допомогою асоціативного методу досягали піаністичного відчуття акорду у пальцях, різного ступеня звукового підкреслення та гостроти відскоку від диригентської площини — клавіатури, порівнюючи з піаністичним туше.

Імпровізація допомагала усвідомленню закономірностей інтонаційних взаємозв'язків музичної мови — європейської та східної (китайської). Вона поєднувала відчуття різних стилів і жанрів, а також інтуїтивне осягнення їх з процесом

**Модель вокально-педагогічної майстерності
майбутнього вчителя музики**

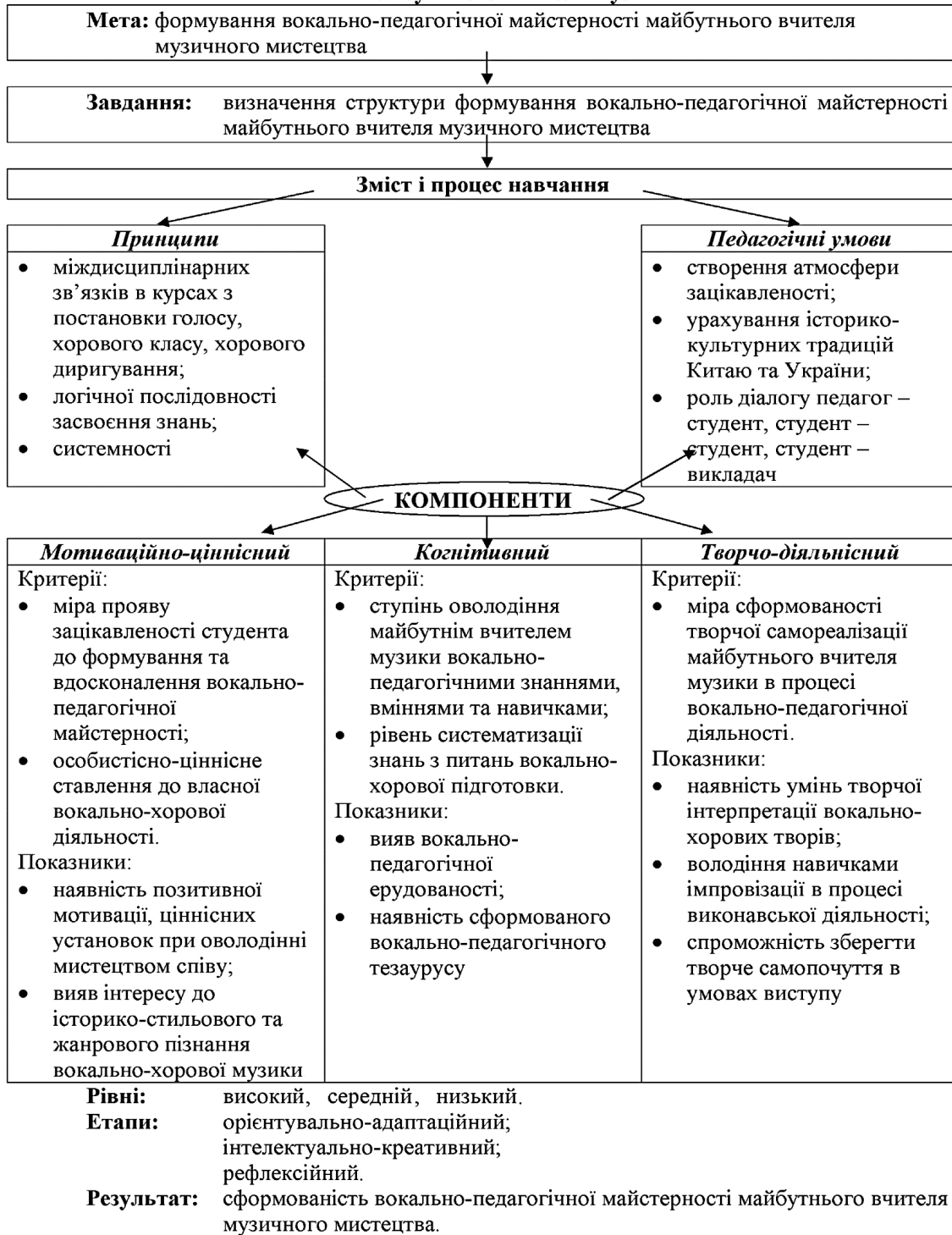

Схема 1. Модель формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва

музичного мислення. На цьому етапі принципового значення набувала робота студентів, які під керівництвом викладача долучалися до активної творчої діяльності: розвитку виконавсько-інтерпретаторських умінь через самооцінку результатів своєї вокально-хорової діяльності, самоаналіз власних творчих можливостей у процесі їх здійснення тощо.

Експериментальна модель формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає набуття практичного досвіду в процесі навчання відповідно до сучасних завдань музично-естетичного, духовного розвитку підростаючого покоління. На *схемі 1* представлено розроблену модель, яка охоплює необхідні складові процесу формування

досліджуваної ознаки, визначає їх зміст і послідовність практичної реалізації у процесі формувального експерименту, а також здійснення контролю кожного з його етапів.

Висновки. З вищевикладеного можна зробити висновок, що формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва є складним багатоаспектним процесом і вимагає реалізації таких завдань:

— визначення методичної спрямованості етапів роботи відповідно до динаміки встановлених рівнів вокально-педагогічної майстерності;

— розробка матеріалів науково-методичного забезпечення процесу формування вокально-педагогічної майстерності у майбутнього вчителя музичного мистецтва: спецкурсу, методики, форм і методів навчально-виховної роботи,

інтегрованих у зміст цілісної вокально-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва;

— перевірка дієвості теоретичної моделі формування вокально-педагогічної майстерності у майбутніх вчителів музичного мистецтва ефективністю розробленої моделі, форм і засобів, що забезпечують динамічність процесу.

Отже, системний підхід та моделювальна робота сприяють створенню власної концептуальної моделі формування вокально-педагогічної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва, що здобувають вокально-хорову підготовку, визначають зміст і послідовність практичної реалізації у процесі формувального експерименту, а також сприяють контролю його етапів.

ДЖЕРЕЛА

1. Алдошина И. Музыкальная акустика : учеб. / И. Алдошина, Р. Приттс. — СПб. : Композитор, 2006. — С. 434.
2. Асафьев Б.В. Избранные труды / Б.В. Асафьев. — Т. 5. — М., 1957. — С. 48–49.
3. Бернштейн Н.А. О построении движений / Н.А. Бернштейн. — М. : Медиздат, 1947. — С. 76.
4. Выготский Л.С. Антология гуманной педагогики / [сост. и авт. вступ. ст. А.А. Леонтьев]. — М. : Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1996. — С. 376.
5. Гонтаренко Н.Б. Уроки сольного пения: вокальная практика / Н.Б. Гонтаренко. — Ростов-на-Дону, 2014. — С. 34–35.
6. Кабриль К.В. До проблеми формування ціннісної компетентності майбутнього вчителя музики / К.В. Кабриль // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова : зб. наук. пр. — К. : НПУ, 2011. — Вип. 11 (16). — С. 84–87.
7. Музыкальное образование в школе : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. / Л.В. Школяр, Л.Л. Алексеева и др. — М. : ООО «Русское слово — учебник», 2014. — С. 100.
8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. — К., 2008. — 274 с.
9. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М. Теплов. — М.–Л. : Изд. АПН РСФСР, 1947. — С. 248.
10. Тоцька Л.А. Методичні засади удосконалення вокальної підготовки майбутніх учителів музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л.А. Тоцька. — К., 2010. — С. 121–122.
11. Щегинин М.Н. Дыхательная гимнастика Стрельниковой / М.Н. Щегинин. — М., 1999. — 127 с.
12. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. / Г.К. Селевко. — М. : НИИ школьных технологий, 2006. — Т. 1. — С. 59.